

4. Горенко-Баранівська Л. І. Військова музика Української козацько-гетьманської держави(на прикладі Лубенського полку) / Л. І. Горенко-Баранівська // Архіви України. – 2002. – № 1–3. – С. 178–186.
5. Горенко-Баранівська Л. І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII – XVIII ст. : автореф. дис... канд. мистецтвознав : 17.00.03 / Л. І. Баранівська ; НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2001. – 24 с.
6. Горенко-Баранівська Л. І. Культурна політика Української козацько-гетьманської держави другої половини XVII–XVIII ст. (в галузі освіти і культури) / Л. І. Горенко-Баранівська. Культура як українознавство. – К. : МЕФ, 2003. – 156 с.
7. Гуменюк А. І. Українські народні інструменти / А. І. Гуменюк. – К. : Наук. думка, 1967. – 240 с.
8. Гуржій О. І. Гетьманська Україна / О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб / Україна крізь віки. В 15-ти т. – Т. 8. – К. : Альтернативи, 1999. – 304 с.
9. Дячкова О. Фестивальні палімпсести [Електронний ресурс] / Олена Дячкова // Критик. – 2001. – №10(48). – Режим доступу : www.kritiki.net/.../festivalni-palimpsesti-chastina
10. 3 української старовини : альбом / Д. І. Яворницький / текст Д. Я. Яворницького ; мал М. С. Самокіша, С. І. Васильківського; пер. з рос. та упоряд. Ю. О. Іванченка – К. : Мистецтво, 1993. – 316 с. ; іл.
11. Келехсаєва Л. З. Вплив культури бойового гопака на українські народні ігри Київщини / Л. З. Келехсаєва // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – К. : Міленіум, 2011. – № 4. – 283 с. – С. 90–94.
12. Куліш П. Г. Записки о Южной Руси / П. Г. Куліш. – СПб : напечатано в типографии А. Якобсона, 1856. – Т. 1. – 322 с.
13. Лазаревский А. М. Описание старой Малороссии : материалы для истории заселения, землевладения и управления / А. М. Лазаревский. – Т. 2. - 1893.
14. Хорошун Б. І. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 2-е, перероб. і доп. / Б. І. Хорошун, О. М. Язвінська, О. Ю Серова . – К. : НТУ, 2010. – 464 с.
15. Швед М. Б. Тенденції розвитку міжнародних фестивалів сучасної музики / М. Б. Швед. – Л. : Сполом, 2010. – 440 с.
16. Шейко В. М. Історія української культури : навч. посіб. / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська / наук. ред. В. М. Шейко. – К. : Кондор, 2011. – 264 с.
17. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х т. / Д. І. Яворницький / редкол. : П. С. Сохань (гол.) та ін. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 1990. – 592 с.
18. Festival // Dictionary of Music and Musicians / Edited by S. Sadie. – Second edition. – Macmillan Publishers Limited, 2001. – Vol. 8. – P. 733–745.

Юрій Вілінов, Сергій Шишков (Запоріжжя), краєзнавці

Монограма на скелі

Біля тридцяти років тому, коли один з авторів почав займатися краєзнавчим пошуком та серед іншого знайшов на хортицьких скелях кілька давніх карбованих написів, з'явилася мрія відшукати козацьку насічку або ж хоча б напис козацьких часів! Здається, мрія виповнилась аж через половину життя!

На уривчастій вапняковій скелі на березі Каховського водосховища біля села Скельки Василівського району Запорізької області ми віднайшли дивну монограму (Рис. 1). Місце знахідки входить до теренів національного парку Великий Луг. Межі національного парку в цьому місці охоплюють акваторію Каховського водосховища і смугу берега в 250 – 300 м завширшки.

Село Скельки засноване на березі річки Кінські Води наприкінці ХУІІІ ст. кріпаками Василя Попова, секретаря „світлішого князя” Григорія Потьомкіна, і назване так за ландшафтом – виходами скельних порід вапняку [1, 87]. Раніше під селом розроблялися вапнякові штольні. Та в 1955 - 1956 роках розлилося Каховське водосховище, котре спотворило ландшафт. Штольні були покинуті у зв'язку з небезпекою обвалу порід. Прибережну частину села перенесли нагору. А залишки старих будівель ХVІІІ – ХІХ ст. доповнили собою археологічну пишноту місцевості – на березі проти села Скельки знайшли (і досі знаходять) численні пам'ятки археології усіх періодів, починаючи від палеоліту [2, 219 – 220].

Петрограф у вигляді монограми вирубано на стрімкій вапняковій скелі, що на самому виступі берега, під прямим кутом до лінії берега (Рис. 2). Орієнтир – приблизно 300 - 400 м на захід від Рибгосподарства, котре в самому центрі села. На довоєнних штабних картах саме тут позначено міст через річку Конка (Рис. 3) [3]. Вірогідно, дорога до переправи тут була і в минулі століття. Дивне у петрографі те, що комбінація з двох латинських літер „I” та „R” величезного розміру – біля метру заввишки та більше п'яти сантиметрів завглибшки. Розмір має значення, про те – нижче!

Вибито старанно і професійно. Переріз літер у вигляді трапеції, кут якої

Рис. 1

біля основи наближається до 90 градусів, та рівним дном, а крапка над „і” виконана свердленням ще на значно більшу глибину. Майстер по каменю, маючи в розпорядженні відповідні інструменти, витратив на це творіння не менше робочого дня. Хтось в нещодавні часи колупав стінку, зриваючи шар плісняви і недолуго намагаючись вишкрябати поверх вензеля щось своє.

Перше враження від насічки – вензель ніби збільшено в сотню разів від монограми на печатці або ж штапу на монеті... Саме штапу на монеті! Насічка навряд чи може бути монограмою такого собі звичайного туриста позаминулих століть, бо на монограму такого розміру, зважаючи на якість її виконання, мала моральне право коронована особа або ж хоча б „велике цабе” високого рангу. Десь під Перевалочним перевозом на Дніпрі і досі показують карбовану в камені величезну літеру „М” – монограму гетьмана

Мазепи. Розповідають, що втікаючи з королем Карлом XII з поля Полтавської битви Мазепа сховав тут свої скарби. Звичайна людина, що спорудила собі таке, викликала б насмішки, як, приміром рядовий вояк, котрий їздив би білим „гетьманським” конем.

В такому разі латинські літери „I” та „R” можуть скоріш за все позначати „Ioan Rex” – „Іоанн король”. В козацькі часи, а монограма саме в такому стилі, таких було двоє – Ян-Казимир II (1649–1668) та Ян Собеський III (1676–1696). Південний кордон земель Війська Запорозького проходив тут як раз річкою Кінські Води, яка з 1956 р. схована десь на триста метрів від берега Каховського водосховища. Землі ці входили до королівства Яна-Казимира. А Ян Собеський міг претендувати на них, бо в 1667–1686 роках Запорозькі землі, згідно з Андрусівською угодою, знаходилися під подвійним московсько-польським протекторатом.

На жаль, канонічні монограми вищезгаданих польських королів, котрі карбували на їх дрібних монетах, чеканених з білону (на срібних талерах карбували повний текст навколо портрета), хоча і виконані в тому ж стилі, проте мають дещо інший вигляд: У Яна Казимира до літер „I” та „R” ліпиться велика літера „C”, а Ян Собеський має в монограмі на монеті крім літер „I” та „R” ще й порядкову цифру „3” [4, 377, 379, 385, 389].

В монограмі титул може означати не літера „R”, а літера „I”. Тоді найвірогідніше прочитання „Imperator Rudolf”. Посол цього австрійського імператора Еріх Лясота 1594 р. пройшов саме уздовж цього берега, прямуючи від Базавлуцької Січі проти течії до порогів. Лясота ретельно вів свій щоденник, вказуючи відстані та орієнтири на березі:

„3 липня... минули устя Кінських Вод. Тут річка Кінські Води, що тече з татарського степу остаточно впадає в Дніпро. Потім

Рис. 2

минули три річки, котрі звуться Томаківками та впадають у Дніпро з руського боку; за їх іменами названий і відомий острів.

Далі минули Сім Маяків (вибиті з каменю зображення, числом більш двадцяти, що стоять на курганах або ж могилах на татарському березі), потім пройшли повз двох річок: Карачекрак і Янчекрак, що також впадають в Дніпро з татарського боку” [5, 185–186].

Повз Сім Маяків (село та балка Маячка в 6 км на захід від нашої монограми) в напрямі річок Карачокрак та Янчокрак водний шлях проходив повз нашу монограму.

Серед некоронованих осіб, котрі могли дозволити собі таку монограму, слід згадати литовського гетьмана Януша Радзивіла (1612–1655 рр.).

Яку ще інформацію можна видобути з петрографа? Можна його виміряти, сподіваючись, що замовники вказали майстру точні міри, а майстер вважав за краще відміряти її на камені, аби не мати потім із замовниками ускладнень.

Рис. 3

Припущення виявилися напролюд влучними: Висота монограми 97,5 см, а це з точністю до пів сантиметра три французьких фути (п'є) або ж половина французького сажня (туза)! Більш того – глибина заг-

либлення літер – 5,4 см, що точно дорівнює двом французьким дюймам (пус).

Французькі міри довжини, нібито, ставлять під сумнів варіант з імперським послом Еріхом Лясотою, бо ж у австрійців була своя система мір. Проте не виключено, що вензель для посла робили освічені козаки, піддані польської корони, котра тяжіла до французької культури.

До речі, відмінність французьких футів і дюймів від звичних нам англійських мір нещодавно сплила на поверхню при сенсаційній новині. До топ - десятки помилок людства віднесли твердження про малий зріст Наполеона Бонапарта та пов'язані з тим його комплекси.

Тіло Наполеона міряли при розтині, коли він помер в англійському полоні на острові Святої Єлени. Наміряли 5 футів і 2 дюйми – у метричній системі 157,5 см. Мабуть, Наполеон в останні роки життя трохи „всох” від прикростей та хвороб. А клятві британці були раді зайвого разу принизити свого ворога. Вважалося, що в кращі часи зріст Наполеона був 160 см. Та нещодавно додумали, що оскільки Бонапарт - француз, то його і виміряти повинні були французькими футами і дюймами, які більші за англійські. Виходить, трохи менше 170 см.

Та корсиканець Наполеон – породження французької революції. З усіх її реформ досі залишилася тільки метрична система. Отже французи міряли би зріст Наполеона в сантиметрах. Але його зріст міряли англійці, отже своїми мірами, котрими вони, до речі, уперто користуються досі.

Але чому ж такий добре помітний петрограф не було введено до наукового обігу досі? Чому про нього нічого не було відомо краєзнавцям та археологам? Адже південний берег Каховського водосховища від 60-х років ХХ ст. є своєрідним полігоном для археологічних розвідок дитячих археологічних та історичних гуртків із Запорізького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (ЗОЦКУМ) та шкіл ближніх міст і

сіл. Кілька десятиліть тут також регулярно працюють стаціонарні археологічні експедиції та ведуть розвідки професійні археологи [6, 37 – 39].

Місце, де знаходиться монограма, не так вже й легко доступне. Місцеві мешканці стрімкими стежками спускаються на каміння ловити рибу. Вірогідно, хтось з них і бачив монограму на скелі, та не надав їй належної уваги. А археологи дивляться або ж під ноги, вибираючи підйомний матеріал, або ж на кручі, де може з'явитися в урвищі господарча яма, а чи могила.

Необхідно заздалегідь відповісти на упередженість місцевих жителів. Вони традиційно не люблять, коли заходять розумники знаходять щось значне у них під носом. Насмішки з цього приводу є, наприклад, в романі Чарльза Дікенса „Записки піквікського клубу”. Тому ми зарані готові почути щось на кшталт: „Та був у нас такий – Іван Рябло. Дурний – все книжки читав, на них і з глузду з'їхав. Він і вибив двадцять чи тридцять літ тому”.

В такому разі „дурний Іван” повинен був, по-перше, досконало володіти ремеслом скульптора і мати відповідний інструмент, по-друге, розумітися на стилізації під XVI–XVII ст., по-третє, витратити на свою забаганку цілий день важкої роботи, а по-четверте, звеліти плісняві, що вкриває скелі, заповнити його виріб так, як за довгі століття! Ми вже згадували, що хтось шкрябав і псував монограму в останні десятиліття.

Поки що нами викладена вся відома інформація та всі припущення щодо напису на скелі в селі Скельки.

Пам'ятка історії козацьких часів, винайдена нами в межах національного парку Великий Луг, потребує охоронного статусу та популяризації.

Джерела та література

1. Фоменко В. Звідки ця назва? – Дніпропетровськ: „Промінь”, 1969.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. / Інститут історії Академії Наук УРСР. — Київ, 1970.
3. Военно-топографическая карта Генерального штаба красной армии: УССР. Запорожская область. 1941. Масштаб: 1:100000 // Интернет: www.gis.zp.ua. – 2011. – 2 вересня.
4. Рябцевич В. О чем рассказывают монеты.—Минск: «Народна асвета», 1977.
5. Еріх Лясота. „Дневник” в „Мемуары относящиеся к истории Южной Руси». — Вып. I (XVI ст.).—К., 1890.
6. Бусел В., Тубольцев О. К археологической карте Великого Луга. / «Vita–Жизнь». Общественный информационно-методический экологический журнал. - № 7. - 1999.

Володимир Панченко (Київ), доцент кафедри теорії та історії держави і права Київського міжнародного університету, кандидат історичних наук

Нові знахідки містечкових печаток Слобожанщини XVIII ст.

(за матеріалами фондів ЦДІА України у місті Києві)

Пам'ятки геральдики й сфрагістики містечок (слобід) Слобідської України XVIII ст. – масив джерел, порівняно недавно введений в обіг